

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

SZEMLE

KIADJA

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

13 évfolyam

1967

1-2 _ szám

TUDOMÁNYOS ÉS SZAKKÖNYVTÁRAK FENNTARTÁSI ÉS FEJLESZTÉSI IRÁNYSZÁMAI

Bereczky László

Konkrét irányszámok

vagy az irányszámok kidolgozásának módszertana

A tudományos és szakkönyvtárügy régóta vajudó kérdése a fenntartási és fejlesztési mutatók, szabványok kidolgozása. A világ több országában képzett könyvtárosok, könyvtári szövetségek sokasága próbálkozott a helyes megoldással. Az eredmények azonban mindmáig nem állnak összhangban a belőlük fektetett energiákkal.

A munkálatok közös célja olyan irányszámok, szabványok kidolgozása, amelyek alapján meg lehet határozni a könyvtárak állományi, személyzeti, szolgáltatási, költségvetési, elhelyezési és berendezési szükségleteit, illetőleg meg lehet állapítani, hogy valamely könyvtár pénzügyi, személyzeti stb. ellátottsága, teljesítménye megfelel-e a követelményeknek.

A könyvtárosok lelki szemei előtt az oktatásügy területén kidolgozott és alkalmazott irányszámok lebegtek mintaként. Látták, tapasztalták és irigyelték, hogy az oktatásügy szabványai mennyire megkönnyítik a különböző tervek gyors és pontos elkészítését és teszik ugyszólván automatikusan lehetővé a tanintézetek működési feltételeinek arányos és kielégítő biztosítását.

Negatív példáért nem kell a szomszédba menni: éppen az irányszámok hiánya miatt a könyvtárügyben tág tere nyílik a rögtönzésnek, a hozzávetőle-

ges, "nagyvonalu" tervezésnek, s a különböző szubjektív tényezők érvényesülésének.

Nagyon is kérdéses azonban, hogy egyáltalán lehet-e sztenderdekot megállapítani a tudományos és szakkönyvtárak számára? Ugyanis szakkönyvtárak számára "általános" szabványok kialakítása önmagában ellentmondás, mivel a szakkönyvtár valami speciálisat jelent, a szabvány pedig általánosat. Így tehát csupán olyan általánosságokat lehet megállapítani - a szakkönyvtári munka közös elemeit kiválasztva -, amelyek olyannyira általánosak, hogy semmitmondók.

Lehetséges megoldás talán, ha a tudományos és szakkönyvtárak egyes típusaira alkalmazható szabványokat dolgozunk ki? Ez is nagyon kétséges. A más vonatkozásban jól felhasználható típusalkotás itt nem sokat segít. Pl. nem állapodhatunk meg olyan kategóriáknál, mint kutatóintézeti könyvtár, vagy főiskolai könyvtár. Az anyaintézmény célkitűzéseivel való alkalmazkodáson túl döntően befolyásolja e könyvtárak egész tevékenységét a történeti múlt, az adott szakterület információs helyzete (pl. van-e az adott tudományos diszciplína területét átfogó referáló szemle) stb. Tehát - a kutatóintézeti könyvtárak példájánál maradva - a kört tovább kell szűkítenünk: alaptudományi - matematikai - alkalmazott matematikai kutatóintézeti könyvtár. Persze további differenciálódást jelent, ha egyéb szempontokat is érvényesítünk (pl. történeti, információs helyzetbeli szempontok). Tehát az ilyenfajta szűkítéssel logikusan egészen az egyedi könyvtárig jutunk el. Az egyedi könyvtár számára kidolgozott irányszámok azonban már nem sztenderdek, hanem tervszámok, ill. a végzett munka mutatói.

Összefoglalóan tehát kimondhatjuk, hogy a tudományos és szakkönyvtárak számára általános érvényű irányszámokat nem lehet kidolgozni. Ehelyett lehetőség és szükség van általános jellegű irányelvek kidolgozására, amelyek e könyvtárak tevékenységét helyes és közös irányba terelik. Ez általános irányelvek szellemében kell kidolgozni az egyedi könyvtárakban a saját helyzetet és a konkrét célkitűzést figyelembevevő jellemző tervszámokat, illetve mutatókat.

Ugy hisszük tehát, hogy a könyvtárügy irányító szerveinek, a módszertani központoknak nem az általános, számszerű sztenderdekot kell megállapítaniuk, hanem a mutatók és irányszámok kidolgozásának módszereit kell összeállítaniuk. A kidolgozott módszertannak olyannak kell lennie, amelynek alkalmazásával az egyedi könyvtárak -figyelembe véve sajátosságait- maguk állapíthatják meg azokat a mutatókat, amelyek segítségével megvonhatják tevékenységük mérlegét, s kimunkálhatják fejlesztési irányzószámait.

A módszertan kidolgozásának szempontjai

A továbbiakban megkíséreljük számbavenni azokat a legfontosabb szempontokat, amelyeket a módszertan kidolgozásakor figyelembe kell vennünk.

a/ Állomány és gyűjtés

Az állomány nagyságrendjére nézve nem lehet számszerű szabványokat megállapítani, az az adott könyvtár történeti fejlődésének következménye, s lényegesen befolyásolják az elhelyezési viszonyok is. Fontos viszont, hogy az állományapasztság -a tulburjázást gátoló biztonsági szelep- rendszeres, állandó és elvszerű legyen.

A gyűjtés irányszámaint három oldalról: a szükséglet, a világirodalmi termés és a szakterületen gyűjtést folytató egyéb könyvtárak oldaláról kell megközelíteni.

Meg kell határozni, hogy a könyvtár által szolgált tudományos, vagy gazdasági tevékenység milyen körre kiterjedő és milyen mélységig hatoló informatív megalapozást igényel. Ezek alapján kell megtervezni a gyűjtés kívánatos körét, mélységét, s lehető exaktsággal a számszerűségeket is, beleértve a költségtényezőket is.

Természetesen a szükségletek felőli megközelítés csak az illető szakterület szakirodalmi termésének egyidejű vizsgálata révén konkretizálható. Valamennyi tudományos és szakkönyvtár csak akkor tarthat igényt ezekre a minősítő elnevezésekre, ha állományukat a szakterület világirodalmi termésének egészéből válogatják ki, beszerezve mindazokat a műveket, amelyek elsődleges tudományos értékkel bírnak, s más hazai könyvtár nem szerez be.

A fenti alapelv szerint tehát nem szerzi be a könyvtár azokat az értékes részterületi műveket, vagy kiadványféleségeket, amelyek a gyűjtőköri együttműködés keretében más, azonos gyűjtőkörű könyvtárak profiljába tartoznak.

Tehát az egyes tudományos és szakkönyvtáraknak maguknak kell meghatározniuk gyűjtésük mennyiségi és minőségi mutatóit. Mégpedig úgy, hogy ezt a feladatot nem egyszeri, hanem folyamatos elemzőmunkával alapozzák meg. Az egyes könyvtárak tehát állandóan tanulmányoznia kell a potenciális használók szakirodalmi igényeit, a szakterület kurrens irodalmát és építenie kell a gyűjtőköri együttműködést. Ezenkívül állandó elemzésnek kell alávetni saját állományát a kihasználtság szempontjából, amelynek eredményeként az állomány tervszerű apaszttása ugyanolyan folyamatos munkává válik, mint az állománygyarapítás.

b/ Személyzet

A személyzeti normák kidolgozásakor arra a két alapvető kérdésre

kell helyes választ adni, hogy az adott könyvtárban mennyi legyen a személyzet létszáma, s ennek a személyzetnek milyen legyen a képzettség szerinti megoszlása.

Általános sémát természetesen itt sem lehet adni, mivel nem tudunk meghatározni egyetlen viszonyítási alapot. A különböző sztenderdek kidolgozói általában a kiszolgált személyek, a potenciális vagy tényleges használók számát tekintik viszonyítási alapnak. Véleményünk szerint ez nem lehet elegendő. Még azonos könyvtár típusokra sem állapíthatunk meg megközelítően pontos normatívákat, hiszen a könyvtár történeti múltja, a szakterület információs igénye, az ország információs rendszerében elfoglalt helye stb. alapvetően módosítja ezeket.

Egyedül járható utnak a személyzeti normatívák kidolgozásánál is az egyedi és ugyanakkor komplex elemzés látszik. Az adott könyvtár vezetésének, ill. a szakfelügyeleti szervnek mélyrehatóan tanulmányoznia kell mindazokat az igényeket, melyek az egyes könyvtár helyzetéből és ennek megfelelő célszerű fejlesztéséből eredően a személyzeti létszámot és annak megoszlását alapvetően befolyásolják.

Természetesen a legjobb, legszakszerűbb elemzés sem biztosíték arra, hogy a személyzet létszámát és összetételét helyesen állapítsák meg. Némi támpontot adnak a helyes létszámmegállapításhoz –feltételezve az igényekből fakadó feladatok pontos számbavételét– az egyes munkaterületekre kidolgozott teljesítmény-normák. Itt azonban figyelembe kell venni, hogy éppen a könyvtári munka legértelmesebb elemeinek egy része –mint pl. a tájékoztatás– nem normázható. Ugy hisszük azonban, hogy a személyzeti létszám helyes megállapítása a feladatok pontos számbavétele után már nem megoldhatatlan feladat, ehhez nagy segítséget nyújtanak a könyvtár vezetőjének a helyi tapasztalatok.

Összefoglalóan: véleményünk szerint a személyzet létszámát és megoszlását nem lehet sem a potenciális olvasók számához, sem az állomány mennyiségéhez, mint viszonyítási alaphoz mérten megtervezni, ehhez a feladatok egészének pontos számbavétele, azok elemzése szükséges.

c/ Költségvetés

Költségvetési sztenderdek általános megállapítását sem tartjuk járható utnak. Egy spekulatív uton kiszámított, s a könyvtári típusok szerint egységesen kötelező költségvetési normatíva vagy tulságosan bő, vagy éppen szűk anyagi lehetőségeket biztosítana az egyedi könyvtáraknak.

A költségvetés helyes megállapítása is csak a feladatok, s azok végrehajtásához szükséges eszközök precíz számbavétele után lehetséges.

d/ Elhelyezés és berendezés

Ez az a terület, ahol tényleges szabványok kidolgozására nyílik lehetőség. A könyvtári szabványosítás szakirodalma is elsősorban az elhelyezés és a berendezés viszonylatában tud konkrét számszerű adatokat nyújtani. (Pl. kanadai egyetemi és főiskolai könyvtári normatívák, az ALA szakkönyvtári szabványai).

Természetesen az elhelyezési és berendezési szabványok is csupán ajánlások, iránymutatók az egyedi könyvtárak számára, amelyek az adott feladatokhoz, a körülményekhez képest módosulhatnak, sőt törvényszerűen módosulnak is.

Összefoglalás

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a tudományos és szakkönyvtárak viszonylatában nem lehet előregyártott sablonokkal dolgozni. Tudjuk, hogy könnyebb a képletek mechanikus alkalmazása, mégis a nehezebb, de minőségileg helyesebb utat ajánljuk: minden irányszám kidolgozása konkrét és folyamatos elemzések alapján történjék. Lényegében tehát arról van szó, hogy a megfelelő döntések -amelyek az egyedi irányszámokban realizálódnak- az igények, az ezeket kielégítő szolgáltatások, a lehetőségek (világirodalmi termés, az országos információs rendszer stb.) és a saját munkáról nyert objektív információk alapján történjenek.

Tehát -véleményünk szerint- a hálózati központok, a központi módszertani szervek, vagy bizottságok, ne általános sztenderdek kidolgozásával bajlódjanak, hanem az egyedi könyvtárak irányszámainak helyes megállapításához nyújtsanak segítséget azzal, hogy kidolgozzák az igénykutatás, az állományelemzés, a munka gépesítésének stb. módszertanát.